

І. Є. Бараняк,
провідний інженер відділу проблем соціально-гуманітарного розвитку регіонів,
ДУ "Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України", м. Львів

DOI: 10.32702/2306-6806.2019.3.132

ФОРМУВАННЯ УКРАЇНО-НІМЕЦЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ МІГРАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ: ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ ТА ЕФЕКТИ

I. Baranyak,
Senior Engineer of Department of Problems of Social and Humanitarian Development of Regions,
State Institution 'Institute of Regional Research named after M.I. Dolishnyi of the NAS of Ukraine'

THE FORMATION OF UKRAINE-GERMAN TERRITORIAL MIGRATION SYSTEM: ECONOMIC CONSEQUENCES AND EFFECTS

У статті доведено, що природа української міграції до Німеччини має економічний характер. Побудовано концептуальну модель економічних вигод та втрат України і Німеччини на державному рівні в результаті функціонування міграційної мережі обміну людськими ресурсами. Обчислено економічні наслідки міграції на державному та особистісному рівні, що виникли в результаті формування україно-німецької територіальної міграційної системи. Визначено, що економічна ефективність використання людського капіталу українських мігрантів у вартісному вимірі зростає в середньому майже в 11 разів. Обґрунтовано твердження, що розриви в рівнях доходів між українською та німецькою частинами територіальних суспільних систем стали однією з головних причин інтенсифікації процесу переливання людських ресурсів в україно-німецькому міграційному каналі та призвели до формування сучасної УНТМС. Наслідком функціонування УНТМС стало покращення економічної ситуації осіб-переселенців та сімей трудових мігрантів через зростання обсягів грошових переказів. Підсумовано, що Україна залишається країною-реципієнтом транскордонних переказів, а заощадження українських мігрантів може бути одним зі способів інвестування в розвиток економіки.

In our days, migration of population is an integral feature and one of the ways of development of modern society. The main factors that led to the intensification of migration flows from Ukraine to different countries have been high unemployment rate and low wages. That's why the nature of Ukrainian people migration to Germany has also mainly economic reasons. The purpose of this article is to generalize theoretically and to calculate mathematically main economic advantages and losses of national and personal levels for Ukraine and Germany as a result of functioning migration exchange network of human resources.

The economic state and personal levels consequences as a result of the formation of the Ukrainian-German territorial migration system are calculated. For example, it is determined that the economical productivity of using of Ukrainian migrants human capital in Germany is in 11 times higher than in Ukraine. It is substantiated that significant gaps in income levels between the Ukrainian and German parts of territorial social systems were one of the main reasons for intensifying the process transferring of human resources in the Ukrainian-German migration channel and led to the formation of modern Ukrainian-German territorial migration system. It is calculated that if all economically active Ukrainians migrants in Germany had had full employment in 2006—2017 years, they would have received income in the amount of 31.1 billion UAH for their working. But if they had had similar employment in Ukraine, Ukrainian migrants could have received income — only 1.9 billion UAH. The main results of the operation of Ukrainian-German territorial migration system have become the improvement of the economic situation of migrants and families of migrant workers due to the growth of remittances. According to data of the National Bank of Ukraine, there were almost 900 million dollars money transfers from Germany to Ukraine in 2015—2017. It is summarized that Ukraine remains the recipient of cross-border transfers and the savings of Ukrainian migrants that are working in German can be one of the way to invest for development economy of Ukraine.

Ключові слова: міграційний потік, Україна, Німеччина, територіальна міграційна система, економічні наслідки міграції, країна-донор, країна-реципієнт.

Keywords: migration, migratory flows, Ukraine, Germany, territorial migration system, migration economic consequences, donor country, recipient country.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Посилення глобалізаційних процесів у світі та нестабільна соціально-економічна та політична ситуацією в Україні призвели до зростання рівня міграційної активності населення у країні. У територіальному вимірі сформувались стійкі міграційні канали, через які відбувалось переливання людських ресурсів з України в більш

розвинені економічні системи. У таких країнах сформувались стійкі міграційні мережі, які полегшували та здешевлювали міграційний процес для кожного учасника. Через посередництво мігрантів, Україна є фундатором нових утворень — територіальних міграційних систем (ТМС). Ці новоутворені ТМС можна розрізняти за географічним принципом, інтенсивністю міграційних

зв'язків та результатами міграції. В останні роки велика увага приділяється вивченню наслідків функціонування україно-російської та україно-польської міграційних систем, які географічно близькі та мають спільні політичні кордони. Однак Німеччина через свої історичні особливості залишається міграційно привабливою країною для українців. Чисельна українська діаспора у Німеччині є однією з передумов формування сучасної україно-німецької територіальної міграційної системи (УНТМС). У свою чергу, євроінтеграційні прагнення та демократичні перетворення в Україні сприяли збільшенню міграційних установок населення та посилили двостороннє економічне співробітництво між країнами, що призвело до утворення стійкої УНТМС.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблема міграції присвячені наукові дослідження цілої когорти вітчизняних учених. Зокрема, Малиновська О.А. у своїх працях визначила можливі впливи міжнародної міграції на модернізацію суспільства [1], про наслідки зовнішніх трудових міграцій населення України на довгостроковий соціально-економічний розвиток досліджував Позняк О.В. [2]. Група інших науковців багато уваги приділяла викликам, які спричиняє зростання рівня міграційної активності, вивчала її причини та наслідки. Разом з тим питання формування ТМС, як окремих міждержавних міграційних утворень приділялося мало уваги. В Україні тематиці ТМС присвячені праці Садової У.Я., Князева С.І., Андрусишин Н.І., які визначили концептуальні засади формування ТМС, особливості їх системної організації [3], Біль М.М. у своїх дослідженнях, звернула увагу на історико-культурний чинник розвитку ТМС та окреслила роль інвестиційного фактора при її формуванні [4]. Ці дослідження сформувавши теоретичну базу для подальшого дослідження особливостей функціонування ТМС, визначення причинно-наслідкових зв'язків, у т.ч. на прикладі УНТМС.

МЕТА СТАТТІ

Метою дослідження є узагальнення основних економічних наслідків та ефектів формування УНТМС.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Функціонування УНТМС, як будь якого системного явища, призводить до певних наслідків та виникнення ефектів діяльності ТМС. Вони виражаються у формі демографічних, економічних, соціальних та політичних вигод або втрат для країни-реципієнта (Німеччини) і країни-донора (України) людських ресурсів. Концептуальна модель викликів та ефектів функціонування УНТМС представлена на рисунку 1.

Країни-учасники ТМС можуть отримати економічні, демографічні, соціальні, політичні вигоди чи ефекти, так і втрати від залучення додаткової робочої сили на місцевому ринку праці. Економічні вигоди від здійснення міграційного процесу отримують теж мігранти через вищі рівні доходів в місцях кращого економічного роз-

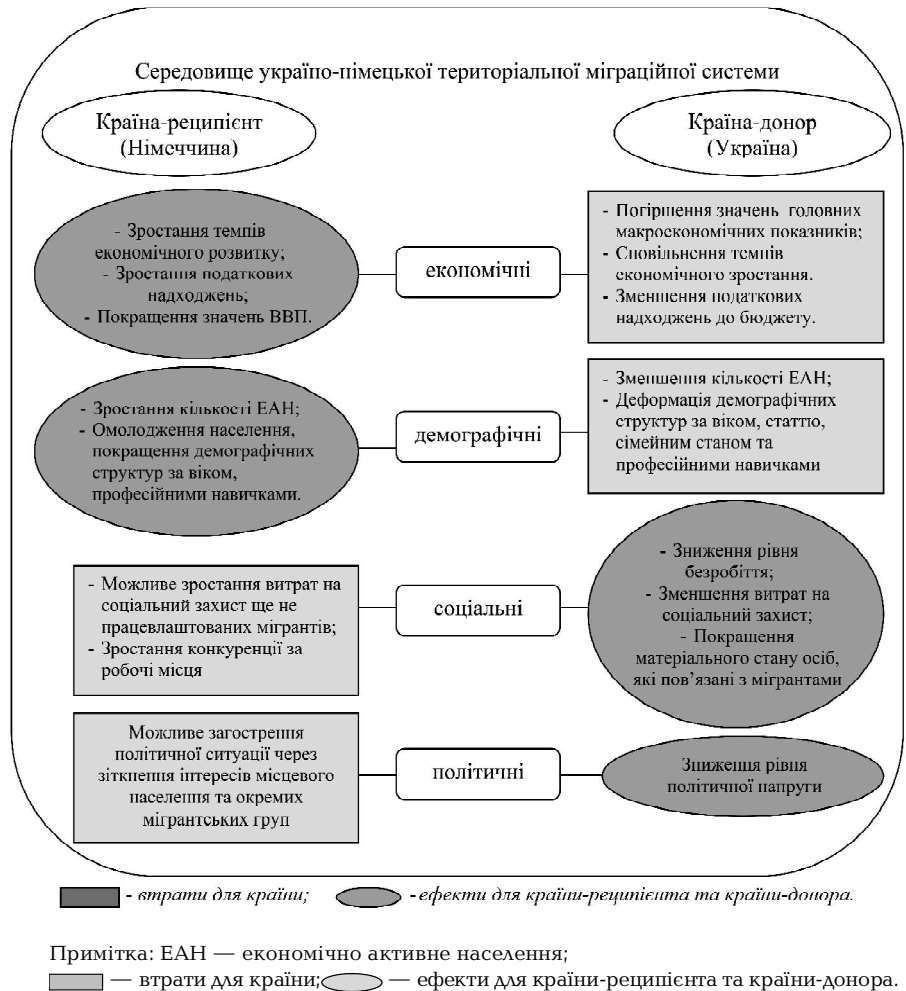

Рис. 1. Ефекти та втрати для країни-донора та країни-реципієнта від функціонування УНТМС

Джерело: побудовано автором.

витку ТМС. Економічні вигоди і втрати від формування УНТМС можна вираховувати в вартісному вимірі, як на рівні держави, так і в особистісному. Оскільки, Україна традиційно виступає донором людських ресурсів, в той час як Німеччина — активним реципієнтом. Втрачаючи людський капітал, ймовірність економічного зростання для країни-донора зменшується, при одночасному зростанні можливостей для розвитку економіки країни, яка поглинає людські ресурси. Очевидно величина доходів та заробітної плати виступає головним вимірником ефективного використання людських знань і навичок та стає основною при прийнятті рішення про переїзд у іншу частину ТМС.

Оскільки у процесі міграції беруть участь здебільшого особи репродуктивного та економічного віку, то демографічні наслідки можуть відобразитися у покращенні статевовікової та працересурсної структури населення. Так, приймаюча сторона відзначає динаміку зростання показників народжуваності при одночасній деформації демографічних структур за віком, статтю, сімейним станом та професійними навичками у регіонах-донорах міграційної системи.

Головними демографічними наслідками функціонування УНТМС можна вважати кількісне зростання чисельності етнічного складу української громади у Німеччині в абсолютному вимірі до 320 тис. осіб у 2017 році [5], при відносно незмінній кількості німців в Україні, омолодження вікової структури новоприбулими переселенцями. Результати аналізу німецької демографічної статистики показали, що мігранти істотно впливають на зростання значення показників народжуваності

Таблиця 1. Ефекти та втрати функціонування УНТМС за 2006–2017 рр.

Роки	Державні економічні втрати України від міграції українців до Німеччини, млн грн	Державні економічні вигоди Німеччини від міграції українців, млн грн	Економічна ефективність використання людського капіталу в УНТМС	Частка додаткового ВВП, яку створили українські мігранти у німецькому ВВП, %	Частка ВВП, яку недоотримала Україна в результаті міграції ЄАН, %
2006	2677	24167	9,0	0,16	0,49
2007	4310	38021	8,8	0,22	0,60
2008	5153	41827	8,1	0,21	0,54
2009	5700	62830	11,0	0,24	0,62
2010	6498	64243	9,9	0,24	0,60
2011	7676	73625	9,6	0,25	0,59
2012	8143	69438	8,5	0,25	0,58
2013	8761	75234	8,6	0,25	0,60
2014	10800	118729	11,0	0,26	0,68
2015	14270	178808	12,5	0,24	0,72
2016	19344	244401	12,6	0,27	0,81
2017	28433	321038	11,3	0,33	0,95
Разом	121765	1312361	10,8	0,24	0,65

Джерело: розраховано автором на основі даних [5; 6] за авторською методикою.

ФРН. Проте у випадку українців таке твердження несправедливе, оскільки репродуктивна поведінка та індикатори природного відтворення українців і німців демонструють приблизно однаково низькі значення.

Природа української міграції до Німеччини носить в основному економічний характер, а бажана мета переселення — у багатьох випадках передбачає отримання вигідного місця праці, максимізації доходів та особистої економічної вигоди від акту міграції. Очевидно, величина доходів та заробітної плати виступає головним вимірником ефективного використання людських знань і навичок для мігрантів та стає основною при прийнятті рішення про переїзд у іншу частину УНТМС. Зважаючи на цей факт, спробуємо більш детально окреслити економічні наслідки або ефекти від діяльності УНТМС на особистісному та державному рівні.

Особисті економічні вигоди від міграції отримують мігранти через вищі рівні доходів в місцях кращого економічного розвитку УНТМС, тобто у Німеччині. З іншої сторони, втрачаючи людський капітал, ймовірність економічного зростання для України, як країни донора, зменшується. Адже мігранти, володіючи певними знаннями та навичками, виготовляють товари, надають послуги та роблять вклад у зростання економіки та значення ВВП Німеччини. Додаткова вартість ВВП, які створюють зайняті переселенці для приймаючої сторони, представляють собою державні економічні вигоди Німеччини, в той час як для економіки країни-донора вони являють втрати.

На державному рівні економічні втрати країни-донора можна розділити на фактичні та загальні. Фактичні економічні міграційні втрати в вартісному вимірі для української економіки можна обчислити шляхом множення кількості українців, які працювали на ринку праці в Німеччині в певному періоді часу на вартість ВВП, що припадає на одну зайняту особу в Україні за спостережуваній період. Таким чином, ми отримаємо розраховану величину ВВП (1), яку недоотримала Україна внаслідок міграції співвітчизників до Німеччини.

$$ВВП_{(j)}^{втрати} = ВВП(z)_{y(j)} \times Z_{H(j)} \quad (1)^*$$

(* Авторська інтерпретація),

де $ВВП_{(j)}^{втрати(j)}$ — валовий внутрішній продукт, який недоотримала Україна в результаті працевлаштування українських мігрантів в j -тому році;

$ВВП(z)_{y(j)}$ — валовий внутрішній продукт у розрахунку на одну зайняту особу в Україні в j -тому році;

$Z_{H(j)}$ — чисельність українських мігрантів, які працювали на ринку праці в Німеччині в j -тому році.

Загальні економічні втрати враховують відплив усього економічно активного населення, яке може продукувати товари і надавати послуги про те, частково має обмежені можливості у Німеччині через тимчасову відсутність праці.

Аналогічно міграційні вигоди для німецької сторони в результаті залучення додаткової робочої сили, в умовах формування УНТМС, обрахуємо шляхом множення кількості українських мігрантів, які працювали на ринку праці в Німеччині на вартість ВВП у цій країні, яка припадала на одного зайнятого.

$$ВВП_{(j)}^{вигоди} = ВВП(z)_{H(j)} \times Z_{H(j)} \quad (2)^*$$

(* Авторська інтерпретація)

де $ВВП_{(j)}^{вигоди(j)}$ — валовий внутрішній продукт, який отримала німецька економіка в результаті працевлаштування українських мігрантів в j -тому році;

$ВВП(z)_{H(j)}$ — валовий внутрішній продукт у розрахунку на одну зайняту особу в Німеччині в j -тому році;

$Z_{H(j)}$ — чисельність українських мігрантів, які працювали на ринку праці в Німеччині в j -тому році.

Результати обчислень представлені у таблиці 1.

Отримані дані підтверджують гіпотезу, що економічний чинник відіграє ключову роль при прийнятті рішення про міграцію. У результаті функціонування УНТМС економічна ефективність використання людського капіталу українських мігрантів у вартісному вимірі зросла в середньому майже в 11 разів. Працюючи на німецькому ринку праці у 2006–2017 рр. українці додатково створили товарів і надали послуг до ВВП ФРН в сумі на 1312 млрд грн, що становить 0,24% від загального ВВП Німеччини.

За умови працевлаштування на українському ринку праці, така ж кількість мігрантів при повній зайнятості могли б додатково виготовити товарів і надати послуг у вартості лише на 121 млрд грн та 105 млрд грн при фактичних рівнях безробіття. Середня частка ВВП, яку недоотримала українська економіка в результаті функціонування УНТМС — 0,65%. Залучення мігрантів до УНТМС дозволило підвищити ефективність використання людського капіталу в 11 разів та внести доволі вагому лепту до зростання німецької економіки. Такі значні перекоси свідчать про значні диспропорції в економічному розвитку та продуктивності праці України та Німеччини. При умові збереження існуючих тенденцій, переливання людських ресурсів через уже сформовані міграційні канали в УНТМС у подальшому можуть зростати наростаючими темпами, допоки не буде досягнуто демосоціальної та економічної рівноваги в УНТМС.

Поруч з економічними вигодами державного рівня, мігранти отримують особисті матеріальні вигоди, які відображаються через валові доходи.

Потенційні мігранти, приймаючи рішення про переїзд з України до Німеччини на роботу чи навчання, намагаються покращити матеріальний добробут своєї сім'ї та родини, а іншими словами максимізувати особисту економічну вигоду від міграції.

Особисті економічні вигоди українських мігрантів в результаті працевлаштування за кордоном можна обчислити у грошовому вимірі як приріст між рівнем заробітку в Німеччині та Україні за конкретний період часу.

$$\Delta EB_{mj} = РД_{Hj} - РД_{uj} \quad (3)^*$$

(* Авторська інтерпретація),

де ΔEB_{mj} — особисті економічні вигоди працевлаштованих українських мігрантів у Німеччині в j -тому році;
 $РД_{Hj}$ — рівень доходів українських мігрантів у Німеччині, отриманих в j -тому році;

RD_{uj} — розрахунковий рівень можливих заробітків громадян в Україні у випадку відсутності УНТМС в j -тому році.

Результати обчислень підтвердили наявність значних розбіжностей в рівнях оплати праці в Україні та Німеччині. Українські мігранти, працюючи в Німеччині в 2017 році отримали доходів у сумі майже на 7,2 млрд грн, а при умові працевлаштування в Україні — могли б заробити лише 1 млрд грн, що у сім разів менше (табл. 2).

Загалом у 2006—2017 рр. у результаті працевлаштування отримали 27 млрд грн доходу, водночас за умови, якщо б проживали в Україні, то заробили б зарплату у розмірі в 4 млрд грн. Особистий економічний ефект від функціонування УНТМС у 2006—2017 рр. в абсолютному вимірі становить практично 23 млрд грн або 0,8% від ВВП України у 2017 році. З рисунка 2 та таблиці 2 видно, що розриви в доходах між зайнятими в обох країнах, сприяли зростанню кількості працевлаштованих українських громадян в Німеччині та особливо прискорили цей процес у 2015—2017 рр. через девальвацію національної валюти.

Варто зауважити, що дані розрахунки дозволяють зробити висновки про ймовірні фактичні доходи зайнятих українців у Німеччині. Проте насправді ці цифри можуть ще вищими, адже не враховують тіньову зайнятості мігрантів. Зважаючи на особливості пострадянського менталітету, ймовірність тіньової зайнятості серед українських мігрантів доволі висока. Аналіз значення показників економічної активності населення та зайнятості показав, що у 2006 році 40% українських мігрантів, які відносились до економічно активного населення були безробітними. У 2007—2017 рр. простежувалась тенденція до поступового зниження рівня безробіття і станом на 2017 рік — становила лише 6,5%. Покращення значення цього показника на 85% у 2017 році порівняно з 2006 роком, може свідчити про легалізацію праці українців у ФРН, а також про переважання ролі трудової міграції в україно-німецькому міграційному каналі.

На основі авторських розрахунків нами здійснено обчислення максимально можливого рівня доходів українських переселенців та особисті економічні вигоди мігрантів при відсутності безробіття серед економічно активних українців, які офіційно проживають у Німеччині (табл. 3).

Таблиця 2. Фактичні особисті економічні вигоди мігрантів в умовах функціонування УНТМС за 2006—2017 рр.

	Середній рівень доходів зайнятих українців у Німеччині, грн	Кількість зайнятих українців, тис. осіб	Доходи зайнятих українців в Німеччині, млн грн	Розрахункова сума коштів, які б могли отримати німецькі українські мігранти, працюючи в Україні, млн грн	Економічна особиста вигода мігрантів, млн грн
2006	6641	63	418	66	353
2007	7617	88	670	119	551
2008	9234	86	794	155	639
2009	12868	96	1235	183	1052
2010	12977	97	1259	218	1040
2011	13110	102	1337	270	1067
2012	13105	103	1350	313	1037
2013	14708	106	1559	348	1211
2014	21625	109	2357	379	1978
2015	34405	104	3578	436	3142
2016	45097	119	5367	617	4750
2017	49807	144	7172	1023	6149
Разом	-	-	27097	4128	22969

Джерело: розраховано автором на основі даних [5; 6] за авторською методикою.

Результати обчислень показали, що при повній зайнятості економічно активного населення з України за період 2006—2017 рр. мігранти могли б одержати доходів на суму 31,1 млрд грн, в той час як при аналогічній зайнятості в Україні — лише 1,9 млрд грн. Ефективність використання людського капіталу у такому випадку в 15 разів вища у Німеччині, ніж в Україні.

Очевидно, що такі значні розриви в рівнях доходів між українською та німецькою частинами територіальних суспільних систем стали однією з головних причин інтенсифікації процесу переливання людських ресурсів в україно-німецькому міграційному каналі та призвели до формування УНТМС. Наслідком функціонування УНТМС стало покращення економічної ситуації осіб-переселенців та сімей трудових мігрантів через зростан-

Рис. 2. Динаміка рівня доходів зайнятих українців у Німеччині та розрахунковий обсяг доходів українців зайнятих у Німеччині за умови працевлаштування в Україні у 2006—2017 рр.

Джерело: побудовано автором на основі даних [5; 6].

Таблиця 3. Максимально можливі особисті економічні вигоди мігрантів в умовах функціонування УНТМС за 2006–2017 рр.

	Середній рівень доходів зайнятих українців у Німеччині, грн	Кількість економічно активного населення, тис. осіб	Доходи зайнятих українців в Німеччині, млн грн	Розрахункова сума коштів, які б могли отримати німецькі українські мігранти, працюючі в Україні, млн грн	Економічна особиста вигода, млн грн
2006	6641	102	677	106	571
2007	7617	125	952	138	814
2008	9234	114	1053	137	916
2009	12868	126	1621	149	1472
2010	12977	122	1583	150	1433
2011	13110	120	1573	142	1431
2012	13105	118	1546	151	1396
2013	14708	122	1794	169	1625
2014	21625	123	2660	169	2491
2015	34405	118	4060	168	3892
2016	45097	132	5953	210	5742
2017	49807	154	7670	256	7415
Разом			31143	1944	29199

Джерело: розраховано автором на основі даних [5; 6] за авторською методикою.

ня обсягів грошових переказів. Міграційний капітал являє собою потужний інвестиційний ресурс, який зазвичай отримує пасивні (споживацькі) цілі використання.

Сьогодні Україна залишається країною-реципієнтом транскордонних переказів. Упродовж 2017 року сума коштів, отриманих в Україні з використанням міжнародних систем переказу коштів, у вісім разів перевищувала суму коштів, відправлених за її межі [7]. За даними Національного банку України у 2015–2017 рр. в Україну з Німеччини здійснено грошових переказів на суму майже 900 млн дол. США [8]. Заощадження німецьких мігрантів українського походження можуть виступати одним з способів інвестування в збереження економічного добробуту власних сімей та родичів, здобуття інтелектуального капіталу.

ВИСНОВКИ

Результати дослідження ще раз підтвердили гіпотезу про те, що міграція на сьогодні стає невід'ємною ознакою і одним з можливих шляхів розвитку сучасного суспільства. З однієї сторони, формування УНТМС разом з демографічними змінами у структурі населення, значно покращила економічну ситуацію осіб-мігрантів та їхніх сімей, які дотичні до утворення УНТМС. З іншої — чисельна присутність української громади, поруч з демократичними перетвореннями в Україні стала рушієм для зростання потоку інвестицій з Німеччини до України.

Література:

1. Малиновська О.А. Міжнародна міграція в контексті модернізації суспільства [Електронний ресурс] / О.А. Малиновська. — Режим доступу: <http://www.dse.org.ua/archiv/17/8.pdf>
2. Позняк О.В. Оцінювання наслідків зовнішньої міграції в Україні [Електронний ресурс] / О.В. Позняк — Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE&2_S21STR=dse_2016_2_15
3. Садова У.Я. Територіальна міграційна система України як чинник розвитку економіки, держави і суспільства / У.Я. Садова, С.І. Князев, Н.І. Андрусишин // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. — 2013. — № 3. — С. 3–12.
4. Біль М.М. Інвестиційний фактор у формуванні територіальних міграційних систем [Електронний ресурс] / М.М. Біль — Режим доступу до ресурсу: [http://ird.gov.ua/sep/sep20131\(99\)/sep20131\(99\)_186_BilMM.pdf](http://ird.gov.ua/sep/sep20131(99)/sep20131(99)_186_BilMM.pdf)

5. База даних Федерального статистичного офісу в Німеччині [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www-genesis.destatis.de/genesis/online>

6. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

7. Про підсумки діяльності систем переказу коштів у 2017 році [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/printable_article;jsessionid=FF50D06961E63EEE58198A67A3C6B0B7?art_id=64628178&showTitle=true

8. Міграційний профіль України за 2017 рік [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://dmsu.gov.ua/assets/files/mig_profil/migprofil_2017.pdf

References:

1. Malynovs'ka, O. A. (2012), "International migration in the context of modernization of society", Demografiya ta social'na ekonomika, available at: <http://www.dse.org.ua/archiv/17/8.pdf> (Accessed 10 February 2019).
2. Poznyak, O.V. (2016), "Evaluation of Consequences of External Labour Migration in Ukraine", Demografiya ta social'na ekonomika, vol. 2, no. 27, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dse_2016_2_15 (Accessed 5 February 2019).
3. Sadova, U. Ya. Knyazev, S.I. and Andrusyshyn, N.I. (2013), "The Territorial Migration System of Ukraine as a Factor in the Development of the Economy, State and Society", Sotsial'no-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy, vol. (3), pp. 3–12.
4. Bil', M. M. (2013), "Investment Factor in the Formation of Local Migration Systems", Sotsial'no-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy, vol. 1, no. 99, available at: [http://ird.gov.ua/sep/sep20131\(99\)/sep20131\(99\)_186_BilMM.pdf](http://ird.gov.ua/sep/sep20131(99)/sep20131(99)_186_BilMM.pdf) (Accessed 8 February 2019).
5. Genesis-online data bank, available at: <https://www-genesis.destatis.de/genesis/online> (Accessed 12 February 2019).
6. The official website of the State Statistics Service of Ukraine. Statistical information, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 3 February 2019).
7. The National Bank of Ukraine (2019), "About the results of operations of money transfer systems in 2017", available at: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/printable_article;jsessionid=FF50D06961E63EEE58198A67A3C6B0B7?art_id=64628178&showTitle=true (Accessed 2 February 2019).
8. The State Migration Service of Ukraine (2019), "Migration profile of Ukraine for 2017", available at: https://dmsu.gov.ua/assets/files/mig_profil/migprofil_2017.pdf (Accessed 3 February 2019).

Стаття надійшла до редакції 21.02.2019 р.